

Милан
Петричковић*

ЦИВИЛИЗАЦИЈСКА ЗЛОУПОТРЕБА ПОМОЋИ КАО КАЗНЕ У ИНСТИТУЦИОНАЛНОМ СОЦИЈАЛНОМ РАДУ

Од кога је комат, од тога је и штап
(српска народна пословица)¹

Апстракт: Током читаве историје цивилизације нужно се у друштвеном контексту успоставља однос између носиоца власти, који управљају расположивим материјалним ресурсима и политичком моћи, и потчињених и зависних људи, који су принуђени да се за елементарно задовољавање егзистенцијалних потреба ослањају на државно организовану помоћ. Латентна природа те помоћи је милосрдно-лицемерна, јер у бити представља перфидни облик кажњавања немоћних, кроз контролу и очување постојећег друштвеног поретка који их и чини таквим. У том смислу, и институционални социјални рад је у служби заштите интереса владајућих државно-политичких структура и њихове економске доминације, пошто као социјални агенти и чувари врше интеграцију „асоцијалних“ у постојеће вредносне норме дубоко дехуманизованог и социјално неправедног друштва.

Кључне речи: институционални социјални рад, помоћ, казна, цивилизација, злоупотреба

Увод

Доминантна теоријско-методолошка апсолвирања делатности социјалног рада, која дају печат данас актуелној хуманистици, готово законито, као њену есенцијалну одлику наводе *помагачки карактер* усмерен ка, човека достојном, задовољавању егзистенцијалних потреба (примарно људи у невољи – како појединаца, тако група и заједница), што овом специфичном облику људског *praxisa* даје *хуманистички* квалитет. У том контексту, као полазне парадигме институционално уређеног социјалног рада, потенцира се *остварење социјалне правде, стварање једнаких шанси напредовања кроз доступност коришћења расположивих материјалних,*

* Др Милан Петричковић, ванредни професор, Факултет политичких наука у Београду; e-mail: gilski@verat.net

¹ Татомир Вукановић, *Врањске народне пословице*, Штампарија „Нова Југославија“ – Врање, 1983, стр. 69.

социјалних, образовно-васпитних ресурса конкретне заједнице сваком човеку без обзира на полну, расну, друштвено-статусну или културну различитост, као и друге вредносно прокламоване задатости демократског друштва.²

Пракса стручног социјалног рада, заиста од свог институционалног настанка, у фокус својих професионалних активности најчешће ставља невољне, болесне, хендикепиране, сиромашне, незапослене, једном речју припаднике маргиналних слојева становништва свих узраста и доба, од деце до старих, којима је из најразличитијих животних недаћа ометен хуман развој и напредак, што изискује организовану друштвену помоћ, чији су јавни репрезенти примарно социјални радници. Одатле се, нима-ло случајно, као незаобилазан теоријско-филозофски постулат професије социјалног рада узима цивилизацијска максима уобличена у хришћанској филозофији о *љубави према ближњем*, с којом у складу, њени делатници, кроз стремљење ка *социјалној праведности, смањењу социјалних разлика и свестраном развоју људских потенцијала, практично реализују помену-ту максиму љубави, што им и даје хуманистички примат* међу сродним струкама.

У широком распону од пружања материјалне помоћи, преко решавања свакодневних животних тешкоћа појединаца – незапослености, просјачења, скитничења, коцкања или проституције, преко породичних конфликта, малолетничког преступништва, токсикоманија, проблема старих особа, инвалидних лица, прогнаних, расељених и избеглих, па све до пружања стручне утехе и савета, охрабрења и духовног подстицања, због криминала осуђених починиоца, социјални радници важе у јавном мњењу као добротинству склони, милостиви Самарјани. Пружајући најразличитије врсте помоћи у смислу људске потребитости: економске, информативне, васпитно-образовне, саветодавне, пред надлежним институцијама (нпр. судови и полиција) заступајуће, социјални радници штите интересе и социјално благостање својих корисника, што се као елементарна професионална задатост поставља овим хуманистима.

Овај, споља појавно-видљиви, реалитет хуманих аспеката институционалног социјалног рада био би у теоријском смислу сасвим прихватљив и у критичком смислу беспредметан, као што за већину посленика у области и јесте, с обзиром на то да своја гносеолошка опсервирања лимитирају на сазнајним искуствима углавном психологије, нихилистички при том апстрахујући тоталитет дијалектичког сагледавања појма социјалног рада у

његовој противуречној комплексности. Наиме, са уских епистемиолошких позиција које превиђају, често не спознају и не признају универзалну природу социјалног рада, као историјско-цивилзацијског процеса и оруђа човекове хуманизације, стерилно га поимајући само у облику (на нивоу државе) институционално засноване делатности, апсолутно ван историјског контекста, *већини измиче његова латентна прикривајућа есенција, бременита бројним друштвеним контроверзама*, чије разборито разоткривање провоцира и његово *прикривено суштествено наличје*.

Богата теоријско-филозофска изворишта, скоро у потпуности неискоришћена, и за плодну имплементацију у науку социјалног рада занемарена, нуде раскошну мисаону подлогу за дубљи и свесадржајнији продор у овом конкретном примеру тумачења *самосупротстављене стране социјалног рада, који се непосредно твори у самом врелу друштвене сукобљености условљене слојевитошћу класних стратификација* *нужно обележених конфликтном расподелом глобалне моћи, богатства и профита*. Мултидисциплинарно засноване политиколошке³ и ваљано селектоване социолошке дисциплине, научна сфера историје цивилизације, древних култура и законских споменика, дијалектичком, историјско-компаративном и феноменолошко-аналогском методом, ретроспективно усмерене у историјско искуство о феномену *државне организације, њеног административног апарата, институција, и њихове сврховитости у организовању, владању и контролисању становништва током читаве историје цивилизације све до данас*, у спрези са луцидном филозофском мишљу тј. њеним сазнајним, онтолошким, методолошким, аксиолошким или етичким предзнацима, у ствари су истраживачки *conditio sine qua non* за сврховит мисаони продор у латенцију социјалног рада. Само на тај начин, може се сазнајно артикулисати стварна прикривајућа природа институционалне уређености државе уопште, па и институционалног социјалног рада као њеног специфичног израза, кроз који се стратешки осмишљава, профилише, уређује, контролише и у конкретном правцу усмерава државна политика према маргиналним слојевима грађанства.

Две, међусобно антагонистички датирајуће, квалификације институционалног социјалног рада провоцирају његову теоријску фундираност да се самопреиспитује, стрпљиво трагајући за одговором на питање: **чије интересе у ствари штити социјални рад?** Да ли интересе егзистенцијалног развоја и напретка корисника услуга социјалног рада – тзв. клијената,

³ Шире о овоме погледати: Роберт А. Хајнеман, *Увод у политичке науке*, ЦИД, Подгорица, 2004, стр. 33–49.

или интересе владајућих структура сваког друштва-државе који на државном нивоу организују пружање помоћи зависницима који, из многобројних разлога, нису способни да без институционалне помоћи социјалног рада задовољавају елементарне животне потребе?

Другим речима исказано, да ли је социјални рад заиста хумана делатност чији је циљ остваривање бољих животних услова људи у невољи, или је то маскирано лицемерје државе за владавину и контролу над потчињеним и зависним слојевима грађана, *кроз пружање социјалне помоћи, која често има ефекат понижавајућег кажњавања*, што се током историје показује као ефикасно средство за манипулацију и спречавање социјалних немира и политичких преврата? Посебно, када се под призмом преиспитивања свесадржајно сагледају конкретни друштвено-економски и политички услови, као рефлексije нормираних вредности, које насупрот декларативно дефинисаним морално-аксиолошким идеалима, бивају у пракси потирани (конкретно у нашем друштву) екстремно израженим степеном социјалних неједнакости и социјалне неправде, којима, својим покушајима прилагођавања, неприлагођене индивидуе покушавају да приведу и подобно лојалним учине – социјални радници?!

Наводна институционална помоћ под патронатом државе, пружена од стране социјалних радника корисницима њихових услуга, која има за циљ да их прилагоди таквом друштвеном устројству кога карактерише социјална неправда, *кривотвори се* заправо, по историјско-цивилизацијским канонима *лажне хуманости, у перфидан облик казне вечитог робовања, таквим – човековој природи отуђеним условима егзистирања*. Да невоља буде већа, сложена и прикривена склопом историјских, економских, психолошких, индивидуалних, моралних, законских, културних и др. детерминанти, то лицемерно и током цивилизације практично заживело помагачко кажњавање као потенцијални циљни беочуг социјалног рада у рукама државе, *остаје тајна и за саме социјалне раднике и научне ствараоце, углавном*.

Управо ту теоријско-методолошку непознаницу институционалног социјалног рада, у њеном јединству и борби супротности истински хуманог и лицемерно помагачки-кажњавајућег, у овом тексту отварам као проблем вредан истраживачке пажње за науку социјалног рада.

Социјална неједнакост и социјална неправда као цивилизацијске законитости

Сложеније сагледавање латентне природе институционалног социјалног рада мора ову делатност да лоцира у историјски контекст цивилизацијског континуитета, нужно је распознавајући у дијалектичком тоталитету неодвојивости од сложене телеологије *државног организовања, облика својине, њој саобразних институција, поделе моћи, власти, располагања материјалним ресурсима, као и с њима у чврстој вези оствариваних права, социјалне правде и хуманости*. Као превентивни потез евентуалног неразумевања од масе мисаоно лимитираних у области, подвлачим овде да кратка хронолошка ретроспекција самим коренима природе супротстављених међуљудских односа у оквирима државне организованости, има *више него савремен квалитет*, с обзиром на то да се само на таквим сазнајним основама могу разумети бројне, данашњој теорији и пракси социјалног рада, још увек неогонетнуте нејасноће о дубоко контроверзним функцијама пружања помоћи која се (у најдубљој суштини) у перфидну казну маскира.

У том контексту, логика промишљања намеће, за науку социјалног рада, изузетно важно питање *међуљудске неједнакости* која се развија и узима маха добијајући сталан законит цивилизацијски вид јављањем *приватне својине, државе и закона*, који су у генези социјалне издиференцираности својом појавом заменили *природно стање* колективне једнакости негирајући га као историјску потребност. Права *приватна својина* јавља се код старих, као и код савремених народа, кад и покретна својина (ропство и заједничност) – *dominium ex jure Quiritium*, изражавајући модус човековог постојања заснованог на *имању (поседовању)*, што током историје установљава добро познат институт *приватног власништва*. Кратак осврт на семантички садржај термина *приватно власништво*, насталог од (лат. *privare* – „лишити нечега“), указује да су особа или особе које нешто поседују *једини господари и власници, с пуним правом лишавања осталих* да ту поседовану ствар – квалитет у форми иметка рабе, користе и уживају у њој. У том контексту, формира се и *друштвени карактер* детерминисан владајућим друштвеним нормама, тако да у оквиру различитих друштвених формација током историје датира жеља за стицањем, одржавањем и увећавањем власништва, тј. за стицањем профита, при чему се поставља оштра граница *приватног*, тј. у односу на друге *лишавајућег*, па тиме нужно *засебног, личног и егоистичног*. Гарант тог субјективног поседовања је *потреба за силом* путем које се чува и увећава постојећи иметак, од оних који га немају, а

желе га и евентуално нападају.⁴ У *модусу имања* човекова срећа лежи у његовој надмоћи над другима, осигураној употребом силе путем које побеђује и оробљава, чиме запоседа, контролише и чува различите облике иметка. (Фром, 1979:118)

Свестан тога, француски просветитељ Жан Жак Русо примећује неприродност приватног својатања заједничких добара, које је омогућено (током филогенетског развоја људске врсте) умножавањем животних знања и вештина, тако што је први који је оградио земљиште и рекао: „ово је моје“, наишавши на простодушне људе који су му поверовали, у ствари зачео беду и страхоту људском роду. И тако, пише овај мислилац, „чим је један увидео да је корисно да има намирнице за двојицу, једнакост ишчезе, својина би уведена, рад поста неопходан, а простране шуме се претворише у насмејана поља која је требало натапати људским знојем и где ускоро никоше ропство и беда, растући упоредо са усевом“. (Ж. Ж. Русо, 1993:166–167) Ове пошасте приватне својине, примећује Русо, цивилизација се може ослободити фигуративним чупањем самовољно постављених ограда на заједничкој земљи (индивидуално проглашеној личним поседом) и затрпавањем ископаних јарака који одвајају приватне парцеле, кроз довикивање ближњима: „Не верујте варалици! Пропашћете ако сметнете с ума да плодови припадају сваком и да земља није ничија!“ (Ж. Ж. Русо, 1993:61)

Еманципацијом приватне својине од заједнице, *држава је постала посебна егзистенција поред и изван грађанског друштва*, која није ништа друго до облик организације који владајућој структури, како према споља тако и према унутра, нужно даје политички повлашћен положај владања у циљу узајамне гаранције своје својине и својих интереса, из чега се да лако закључити како *држава постоји само ради приватне својине* и њој иманентних *интереса*. (К. Маркс – Ф. Енгелс, 1974:68) Та концентрација богатства у рукама мањине и материјална зависност огромне већине, даје тој мањини социјално и политичко преимућство (Ф. Енгелс, 1969:20), која као плод виших облика производње доводи до *поделе становништва на различите класе*, а тиме до *супротности између владајућих и угњетених класа – оних који имају и живе у изобиљу и оних који немају и боре се за голо егзистенцијално преживљавање*. На тај начин, интерес владајућих слојева становништва, које располаже огромним капиталом, постаје покретачки елемент како производње, тако и целокупног државног организовања и контроле, у чему се

⁴ Шире о употреби силе у друштву погледати: Жан Жак Русо, *Друштвени уговор*, Филип Вишњић, Београд, 1993, стр. 28–30.

као примарни мотив изражава брига о умножавању профита као највреднијег вредносног циља. (Ф. Енгелс, 1969:21)

Зато се током читаве цивилизације ова суштинска подвојеност између оних који владају и оних којима се влада; оних који имају одвише, па су у надређеном положају у односу на оне који немају нимало, па су у зависном положају, законски уобличава и кривотвори јаз супротности, као реално постојеће (не)природно стање, чија се (не)хуманост и социјална (не)праведност уопште, у складу са законом који су моћни установљавали, не сме као интересно-профитна светиња уопште доводити у било какву сумњу. У том духу, позивајући се на симболику односа пастира који је по својој природи изнад свога стада (поглаваре, као људске пастире изнад својих поданика, по причању Филоновом), цар Калигула је краљеве поимао као Божове који управљају народом који сличи стоци. На први поглед, заједљиво и болно саркастично, али и данас, из ововремене перспективе распознато – више него икада суштински истинито у нашим околностима прихваћеног бескрупулозног егоизма и неморала, упркос анахроности важе Русоове речи да је тако подељен људски род као стадо стоке од којих свако има свог чувара, који га чува да би га прождрао. (Ж. Ж. Русо, 1993:29)

Пошто држава представља облик у коме индивидуе владајуће класе остварују своје заједничке интересе и у коме се читаво грађанско друштво једне епохе сажима, одатле следи да су *све заједничке институције опсредоване државом, да добијају политички облик и функцију*. Део тих институција свакако чине и институције социјалне заштите, које у суштини представљају директну рефлексiju конкретног државног уређења и политичке воље владајуће структуре, која, у складу са цивилизацијском преваром игре моћних са немоћнима, наводно поштујући моралне законе и социјалну правду, уређује на државном нивоу организовано пружање помоћи угроженима кроз стручни социјални рад.

И ево нас у самом стецишту дилеме коју покушава да отвори и актуализује овај текст, узимајући у разматрање *противуречну природу социјалног рада*, који у цивилизацијском процесу, са једне стране, покушава да истински хумано помаже и човечнијом егзистенцију маргиналних и немоћних људи учини; док, са друге стране, есенцијално скривено, у име очувања владајућег положаја оних који на државном нивоу организују, и у име целе заједнице (државе) лицемерно, кроз пружање ограничене помоћи, у ствари кажњавају те које квази помажу, штитећи, као агенти социјалне контроле и владања, постојећи, у основи нехуман и неправедан друштвени status quo иза кога стоје носиоци власти.

Да ли је та по(моћ) која и семантички не може да избегне истицање у њој садржане једносмерно показане моћи, и данас у форми институционалног социјалног рада у служби цивилизацијски оствариваног лицемерног милосрђа, пошто собом носи скривену подвалу оних који дају помоћ, и то не од свог личног иметка, већ од заједничког (државног) који, по принципу *jus utendi et abutendi*⁵, поимају као свој, зарад манипулативне друштвене контроле одговарајуће им социјалне неједнакости, покушава да одгонетне овај текст. При том, кроз дијалектичка судовања одгонетајући да разлучи јесу ли социјални радници стварни хуманисти или заведени егзекутори у служби институционалног милосрђа, за чију је цивилизацијску злоупотребу фарисејског пружања кажњавајуће помоћи Шарл Жид луцидно приметио да представља „хришћанску трулеж која подржава неправду“. (Жид, 1940:178)

Чије интересе кроз хумано кажњавање штити институционални социјални рад?

Кратак осврт на прикривене историјско-цивилизацијске законитости друштвено-државног и политичко-институционалног уређења људских заједница, имао је за циљ да у основним цртама пружи сазнајну аргументацију о *неопходности лоцирања делатности социјалног рада у саме основе дубоких противуречија међусобно супротстављених и конфликтима прожетих релација између владајућих структура и њиховој моћи потчињеним – маргиналним и зависним слојевима, егзистенцијално немоћних људи*. Споља видљиво, као професионалци „великог срца“, социјални радници, испред друштва (или државе) зарад хуманог задовољавања потреба, стручно помажу оне неприлагођене и неадаптиране припаднике заједнице, који из многобројних разлога имају потешкоће социјалног функционисања, у крајњем случају да се укључе, тј. данас модерним речником исказано, изврше инклузију у нормирани вредносно-морални систем постојеће заједнице. При том, долази до *ресоцијализације* која је у основи *прилагођавајућег карактера*, што овој делатности одређује *интегративну функцију* (Friedlander-Pfaffenberger; 1966:9), у постојећи систем

⁵ Овај принцип приватног права односи се на неограничено употребљавање и злоупотребавање људским потребама расположивим добрима. Шире о овоме погледати: Карл Маркс, Фридрих Енгелс, *Дела, том 6*, преводилац Олга Кострешевих, Просвета, 1974, стр. 70.

друштвених вредности, чиме се неутрализују „поремећени односи са људима и тешкоће прилагођавања.“⁶

У методичком смислу, социјални радници брину о „отклањању поремећаја“ у широком опсегу од материјалних до моралних, свесни „потребе за пружањем психичке помоћи људима у тешкоћама“, усмеравају се ка „промени и управљању понашањем“ појединаца у међуљудским односима и друштвеном миљеу. Таква оријентација се базира на *начелу индивидуализације* која одређује терапију модерног социјалног рада, где социјална помоћ поприма карактер, безмало ексклузивне личне помоћи с обзиром на то да се социјални радник суочава са својим изолованим клијентом, што ће поједини радикални теоретичари сликовито поистоветити са синдромом Робинзона Крусоеа као оличењем, ван друштва – самотног живљења и преживљавања. Научно-технократска последица оваквог институционалног третмана је иновациона тежња ка диференцирању „савремених“ техника које треба ефикасно да одговоре на питање како клијент може бити најбоље реинтегрисан у постојеће друштвене токове, чега је примарни услов оперативна примена *приступа успостављања контаката, смислено вођење разговора, уживљавање, убеђивање, медијација, сараднички однос, процеси уговарања* и сл.

Насупрот дијалектичком приступу усмереном ка човековом генеричком тоталитету, овако методички фундиран социјални рад потенцира пружање различитих врста помоћи, према, *од државе отргнутим – засебним појединцима, групама и заједницама*⁷ чији је циљ мобилизација људских снага чије активирање би требало да доведе до *побољшавања социјалног функционисања и ефикаснијег задовољавања крајње редукованих животних потреба репродукције*. (Bowers-Kasius, 1950:127) Парадигматична основа таквог социјалног рада је клијент „који не може или неће да извршава једну или више социјалних улога које се од њега захтевају“, што социјалне раднике условљава да као круцијални циљ, својих стручних активности и данас омиљене „добре праксе“, поставе привођење, уподобљавање и укалупљавање „неприлагођених, неодговорних и непослушних“ – друштвено

⁶ Anton Hunziker, *Die Sozialarbeit in der dynamischen Gesellschaft*, u: Information, 1/1969.

⁷ Фокусирање на техничку интеграциону преправку егзистенцијалних проблема заједнице без уласка у дубље узроке постојећих социјалних проблема присутно је и у најмлађем методском комплексу институционалног социјалног рада. С тим у вези теоретичар Hunziker примећује: „интеграциона метода социјалног рада за постизање једног заједничког процеса интеграције, на основу кога заједница треба подједнако према споља као и унутра да буде оспособљена за то да се као заједница односа и планирања делатно одржи и сарађује у истинском савладавању општих проблема међуљудског и предметног типа“ – Anton Hunziker, *Die Sozialarbeit in der dynamischen Gesellschaft*, u: Information, 1/1969.

очекиваним „улогама“.⁸ Наравно, ова прагматична реинтегративна сврха социјалног рада клијента у постојеће друштво не описује се тако прозаично, него се представља у оквиру вредносних идеала демократског друштва и његове *наводно социјално праведне и правне основе која почива на достојанству појединца*, у складу с чим социјални радници у развоју и организацији социјалних служби покушавају да људима обезбеде хумане материјалне, здравствене, породичне, једном речју егзистенцијалне животне услове, срећу, задовољство и благостање.⁹

Радикално усмерени теоретичари су још 60-их година отварали комплексност овог питања противречно улоге социјалних радника, који у исто време институционално помажу у име државе и владајућег слоја невољнике, при том, у бити их кажњавајући, пошто делају у складу са принципима индивидуалистички оријентисане психологије која даје упутства како ову, дубоко, друштвеним факторима, детерминисану проблематику, да у јавном мњењу као политичко-бирачком телу, представе искључиво као психички – појединачни проблем асоцијалних кршитеља владајућих друштвених норми. Психолошке етикете о социјалитету и дисоцијалитету, нормалности и анормалности индивидуе васпостављају методолошке фикције да се понашање појединца апстрахује из вишедимензионалности друштвених конфликта, социјалне неправде, власти, моћи, отуђених ресурса, политичких манипулација, владавине и контроле, лажне хуманости, и стерилно симплификовано сведе на психоаналитичку динамику несвесних узрочника, којој приличи институционална интервенција у интересу „посрнулих“ а често и против њихове воље. (Hollstein, Meinhold; 1980:33)

Не распознајући цивилизацијску превару обмањујућег помагања, хуманом лицемерју подлеже и институционални социјални рад од свог настанка до данас, тако што управљајући своју пажњу на неприлагођене и неконформне индивидуе кроз психичке дијагнозе и шифре, нихилистички, као нечисту савест, потискује реалитет друштвених сложености, *проглашавајући појединца као само и једино одговорног субјекта* његовог егзистенцијалног неуспеха. Све се своди на лични ниво одговорности сиромашних, болесних, неадаптираних, психички неуравнотежених, невоспитаних, који су сплетом неповољних околности погођени социјалним проблемима. Али се, *никада, ни под којим условима, не доводи у питање стојерна вредносна основа кон-*

⁸ Paula Lotmar, *Professionalisierung in der Sozialarbeit*, u: Der Sozialarbeit, 3/1969.

⁹ Према: Bundesministerium des Inneren (Hrsg), *Sozialarbeit heute und morgen*, Bonn, 1968, str. 80.

кретног друштва, коју дефинише, установљава и путем моћи контролише и за себе чува владајући слој, који *вођен приватном својином и профитом цивилизацијски законито практикује мањи или већи степен социјалне неједнакости и неправде*. (Aich; Вижард 1972:51) Чувајући баш ту социјалну неправду у складу с којом умножавају свој иметак, друштвени статус, моћ и владавину, у форми очувања status quoа, прокламативно се у *име хуманости само идеолошки велича вредносна представа демократије, социјалне државе, праведности, благостања*, при чему се јавља апсурд *већ потенцираног интегрисања у те, човековој природи и потребности отуђених, крајње нехумане вредности*. (Рауне; 2001:178)

Заправо, у суштини, кроз ову концепцију старања и помагања маргиналних индивидуа, социјални рад као агент социјалне контроле и владања служи тој цивилизацијској обмани милосрдне помоћи којом се људи, који чине тзв. „друштвени отпад“ и „друштвени динамит“¹⁰ жигошу као болесни или поремећени, при чему им се, како примећује теоретичар Спицер, одузима друштвена легалност и озбиљност, тако да уместо да покрећу незадовољство условима живљења и правде, чиме постају стимулус за милитантност акција, због своје патње и запуштености, постају у најбољем случају објекат сажаљења, или се третирају као друштвена безнадежност која изазива трошкове и моралну (само)осуду. У тој илузији, доследно се чува слика једног наводно здравог друштва, са узвишеним идеалима које мора да се штити од оних који ремете постојеће стање, а за које реалне чињенице сведоче, како каже Андре Горц, да је „дубоко варварско“ јер оно не тежи никаквој цивилизацији друштвеног опстанка и друштвених односа, никаквом благостању друштвеног индивидуума кроз економски, културни и друштвени развој, на уштрб чега се као врховни циљ налази једино умножавање профита. (Gorz; 1967:86,7)

Еминентни мислиоци из хуманистичко-социјалне области (Емил Диркем, Роберт Мертон, Ерих Фром, Херберт Маркузе, Рајт Милс, Вилхел Ауберт) доследно указују својим теоријским приступима на недељиву прожетост индивидуалне карактерологије са социјалним, економским, политичким, културним и многим другим детерминантама, тј. да се индивидуално понашање било које личности једино може у својој комплексно-

¹⁰ У „друштвени отпад“ спадају они људи који немају никакву вредност за друштво попут старих, инвалидних, болесних, ретардираних и сл. У „друштвени динамит“ спадају они који представљају претњу за друштво: непослушни, делинквенти, криминалци, ментални болесници, идеолошки неподобни. Држава много више троши на непослушне и по поредак опасне него на немоћне. – Шире о овоме погледати: Дејвид Хов, *Увод у теорију социјалног рада*, Београд, 1997, стр. 205.

сти разумети као живи одраз многобројних утицајних фактора конкретне заједнице. Одатле се индивидуалистички усмерен социјални рад озбиљно може довести у питање, као концепт који сматра да је „ненормално“ – наводно нормалном, а дубоко нехуманом друштву, супротстављено – понашање, израз рђавог невоспитања, разуздане психе и погрешно усмерених унутрашњих нагона чији је једини кривац социјално неадаптирана личност, чији грех формално умањују дефицитарни услови социјализације и депривилеговане позиције у оквиру друштвених стратума који се као такви, метафизички непромењиви и вечни, прихватају и прећутно оправдавају.

Индивидуална терапија у том контексту консеквентно не значи ништа друго, до да се *објективни узроци бедног, човековој родној суштини отуђеног друштва* и њему саобразне нехумане егзистенције, *алибијски пројектују у бедну индивидуу*. (Mosser; 1972:290) Уместо промена таквог стања настаје један *circulus vitiosus* који перпетуира друштвену беду и зло, које својом професионалном пасивношћу и наивношћу у ствари потхрањују социјални радници, не разлучујући ко је „болестан“ и „ненормалан“ а ко „здрав“ и „нормалан“ – неправедно друштво или појединци који се буне против њега. Без обзира на реалне ефекте, социјални радници као хуманисти у име социјалне правде, егзистенцијалног добра и напретка, „посрнуле“ појединце враћају (милом или силом) у то друштво, усмеравајући их на његову нормалност која је у ствари анормална! (Strang; 1970:49)

Треба ли много теоријског знања да се лицемерје и декларативни апсурд ове социјално-заштитне тенденције препозна у нашим специфичним, тзв. транзиционим процесима, који као последицу са собом повлаче егзистенцијални суноврат огромног процента становништва које социјалну „правду“ ове врсте осећа на сопственим плећима? Више него незахвална је, у том контексту, позиција социјалних радника као хуманиста професионалаца, пропорционална њиховој разборитости и моралној савести о доминацији моћних и богатих над немоћнима и сиромашнима, где су они природом сопственог посла принуђени, зарађујући хлеб насушни, да учествују у очувању таквог, како Горц каже, друштвеног варварства. Потготову, када разлуче латентност милосрђа које лицемерно и недостојно људске природе, у оквиру институционалног социјалног рада, стручно операционализују у облику тзв. социјалних престација које вређају људско достојанство. При том, штитећи и на одређени начин учествујући у заштити и очувању таквих обмана које социјално стишавају и делатно умртвљују евентуални „друштвени динамит“ који би нарушио неправедан однос мало моћних и много немоћних.

Зачарани ланац продуковања беде увлачи тако наше социјалне раднике у тотално разрушен вредносно-морални систем, који на сваком кораку изиграва у суморној пракси, само на папиру који трпи све, демократски прокламоване постулате социјалне правде, једнакости, једнаких шанси и егзистенцијалног благостања за све, да етикетирају оне који се опиру квазидруштвеним вредносним нормама, и на све могуће начине их враћају и укалупљавају у тај, у основи, девијантан и изопачен друштвени миље који их је пресудно и учинио социјално неподобним и непродуктивним „друштвеним отпадом“, а све зарад хуманих идеала демократског друштва. Боље рећи државе и њеног институционалног апарата, који уместо човека као највеће вредности узима као задату аксиолошку пројекцију профит и политичку моћ. Уз то, сопствену алијенирану есенцију, бирократским механизмима, моћници намећу социјалним радницима као својим агентима, патерналистички понашајући се као да их финансирају из сопствених прихода (а не из заједничке државне касе), да неконформне жигошу у психолошке шифре асоцијалних појединаца који су несоцијализовани, примитивни, необразовани и сл., јер они представљају потенцијалну опасност за континуитет њиховог владања. Наравно, успавана савест оних који су као носиоци политичке власти и моћи институционално одговорни да обезбеде истински једнаке шансе за посао, образовање, општи напредак и хумано израстање целокупног становништва, није ни у каквој вези са стручном надлежношћу социјалних радника! Они су једино задужени за бављење социјалним последицама које узрокују исти они који финансирају „социјалну службу“, конзервирајући тако непромењив статус неправде који се као светиња табуирано чува заједно са постојећим нормама, профитом и политичком позицијом мањине.

Нажалост, социјални радници, под утиском свакодневних фиктивних појавности „добре“ и у нас „тужне“ праксе, убеђени у хуманост свог посла, и савремене преписивачке домете сталних (ре)форми, никада не досежући Хераклитову мисао о законитом скривању бити свега постојећег, па и социјалног рада, учествују на свој начин у очувању такве његове суштине.

Врста утехе, ако постоји, јесте чињеница да ова злоупотреба кажњавајуће помоћи представља цивилизацијску законитост у односу између моћних и немоћних, што као свој професионални усуд од свог настанка до данас обележава делатност социјалног рада, која, упркос свему, као самозадати циљ, макар и у форми фикције, поставља истинску хуманизацију.

Перспективе и значај даљих истраживања

У овом тексту само отворено, у теоријско-методолошком смислу изузетно значајно, питање о израженим противуречјима институционалног социјалног рада намеће више сазнајних дилема за евентуална слична истраживања у будућности.

Контроверзна природа професионалног социјалног рада и изражена сложеност њених узрочних детерминанти, законито бремените латентношћу, у складу с којом социјални рад бива симплификовано појмљен једино у својој формалној појавности хуманог добротинства, које нихилистички не допушта присуство милосрдног лицемерја, свакако је истраживачке пажње вредно питање. С тим у вези, намеће се потреба озбиљнијег научног трагања за одговором, колико је заиста социјални рад реално, у својој телолошкој заснованости, моћан да мења сопствену суштину, коју пресудно условљава његова интегративно-конзервирајућа одлика у функцији чувања постојећих социјално неправедних животних услова великог броја сиромашних у односу на мали број богатих?

Мисаоно судовање ове врсте такође антиципира актуализацију теоријско-филозофског фундирања науке социјалног рада, која још увек није ваљано установила разубјене изворе сопствене гносеологије (теорије сазнања) која, као што овај текст показује, може а и мора мултидисциплинарно да се позива на научна искуства, у овом раду, конкретно политиколошких дисциплина. На тај начин, епистемологија хуманистике социјалног рада може да превазилази уске мисаоне стеге психологизације и крутог методског индивидуализма усмереног на „девијантног“, из друштвеног контекста истргнутог појединца, схватајући га у тоталитету дијалектичке синергије многобројних фактора природе, друштва и непоновљиве људске карактерологије.

Све то у циљу будућег, научно-верификованог одгонетања врло дискутабилне сазнајне непознанице: ко, кога и како помаже или суптилно контролише, зависним и инфериорним чини, једном речју кажњава, тј. чије интересе и благостање заиста штити путем социјалног рада?!

Литература

- Aich, P., Bujard, O., (1972), *Soziale Arbeit – Beispiel Obdachlose*, Koln.
Bowers, S. Kasius, C., (1950), *Principles and Tehniques in Social Casework*, New York.

- Bundesministerium des Inneren, (1968), *Sozialarbeit heute und morgen*, Bonn.
- Вукановић, Т., (1983), *Врањске народне пословице*, Врање, Штампарија „Нова Југославија“.
- Gorz, A., (1967), *Zur strategie der Arbeiterbewegung in Neokapitalismus*, Frankfurt.
- Енгелс, Ф., (1969), *Улога рада при претварању мајмуна у човека*, Култура, Београд.
- Жид, Ш., (1940), *Солидарност*, Београд.
- Lotmar, P., (1969), *Professionalisierung in der Sozialarbeit*, u: *Der Sozialarbeit*, 3.
- Маркс, К., Енгелс Ф., (1974), *Дела*, том 6, преводилац Олга Кострешевић, Београд, Просвета.
- Mosser, T., (1972), *Jugendkriminalität und Gesellschaftsstruktur*, Frankfurt.
- Раупе, М., (2001), *Савремена теорија социјалног рада* (друго издање), Бања Лука, Филозофски факултет у Бања Луци.
- Петричковић, М., (2006), *Теорија социјалног рада*, Београд, Социјална мисао.
- Русо Ж. Ж., (1993), *Друштвени уговор*, Београд, Филип Вишњић.
- Strang, H., (1970), *Erscheinungsformen der Sozialhilfebedürftigkeit*, Stuttgart.
- Friedlander, W., Pfaffenberger, H., (1966), *Grundbegriffe und Methoden der Sozialarbeit*, Berlin.
- Фром, Е., (1979), *Имати или бити*, Загреб, Напријед.
- Хајнеман, Р., (2004), *Увод у политичке науке*, ЦИД, Подгорица.
- Hunziker, A., (1969), *Die Sozialarbeit in der dynamischen Gesellschaft*, Information, 1.

CIVILIZATIONAL MISUSE OF AID AS PUNISHMENT IN THE INSTITUTIONALIZED SOCIAL WORK

By Milan PETRICKOVIC

ABSTRACT

Throughout the history of civilization the social context could not but establish a relation between the holders of power who have control over the available material resources and political power and subordinate and dependant people who are forced to rely on the state organized help/aid in order to satisfy their basic/elementary needs. The latent nature of that help is mercifully-hypocritical for in its essence it represents a perfidious form of punishment of powerless through the control and preservation of the existing social order which is exactly what makes them be such. In that respect, the institutionalized social work is in the service of protection of interests of the governing government-political structures and their economic domination since, being the social agents and watch-guards, they perform the integration of the “asocial” ones into the existing value standards of deeply dehumanized and socially unjust society.